

*De stichting van
het Maastrichtse
tertiarissenconvent
Calvariënberg*

Florence Kroon

een overdruk van een artikel in Amstelodamum, jaarboek 87 - 1995

Administratieve bronnen geven vaak maar een beperkt zicht op de ontstaansgeschiedenis van een klooster. Wat dit betreft vormt het in 1628 gestichte Maastrichtse convent Calvariënberg geen uitzondering. Het kloosterarchief, dat bewaard wordt op het Rijksarchief te Maastricht, is zeer onvolledig en bevat geen gegevens over de begintijd. Wel zijn de constituties of statuten, die op 26 juni 1661 verleend zijn door de bisschop van Luik, in gedrukte vorm overgeleverd.¹

Uit de proloog op deze constituties blijkt dat ruim dertig jaar daarvoor een Maastrichtse burgeres, Elisabeth Strouwen (1600-1661), een aantal gezellinnen had verenigd en vanaf 1628 een geschikte plaats voor een kloosterstichting omheind had, waarover ze de beschikking had gekregen. In 1630 had ze van de vicaris-generaal van de Luikse bisschop toestemming gekregen een oratorium (een bedehuis of kapel) op te richten om aldaar missen te laten lezen en tenslotte had ze op 15 juli 1632 constituties gekregen om deze met de verzamelde zusters rijpelijk te overwegen of er zaken in stonden die niet ten uitvoer konden worden gebracht. Elisabeth had deze constituties nauwkeurig onderzocht en ze, enigszins gewijzigd en aangepast aan haar doelstelling, aan de bisschop voorgelegd. Dan volgen de constituties, op de inhoud waarvan ik nog zal terugkomen. Twee zaken wil ik hier alvast signaleren. Ten eerste dat het hier gaat om een nieuw klooster, geen dochteronderneming van een al bestaande orde of van een overkoe-

pelend verband. Ten tweede dat er een ongewoon lange tijd tussen de stichting in 1628 en de definitieve vaststelling van de constituties in 1661 verlopen is.

Veel meer zouden we over de stichting van Calvariënberg niet weten als er niet een tweede bron was, die de stichting vanuit het perspectief van de stichteres belicht, namelijk de uitvoerige autobiografie van Elisabeth Strouwen. Dat er een autobiografie van een kloosterstichteres bewaard is gebleven, is voor Nederland uniek.² De oprichtster gaat daarin uitvoerig in op haar motivering om een klooster te stichten en op de feitelijke toedracht van de stichting.

Elisabeth Strouwen besteedt in haar mémoires, in tegenstelling tot andere autobiografen uit de zeventiende en een groot

-
- 2 R. Lindeman, Y. Scherf & R. Dekker, *Van Noord-Nederlanders uit de zestiende tot begin negentiende eeuw; een chronologische lijst*, Rotterdam 1993 noemen uit de zeventiende eeuw slechts vier autobiografieën van Nederlandse vrouwen, nrs.52,59,119 en 128: Elisabeth Strouwen, Anna Maria van Schurman, Isabella de Moerloose en Johanna Dorothea Lindenaer. Alle vier zijn in druk uitgegeven, maar alleen van die van Strouwen zijn ook handschriften overgeleverd, die overigens sterk afwijken van de gedrukte editie. Het oudste bewaard gebleven manuscript is een zeventiende-eeuws afschrift van het verloren gegane autograaf (Rijksarchief Maastricht, coll. Handschriften nr.230). Daarnaast is er nog een afschrift uit de achttiende eeuw (GA Maastricht, coll. Handschriften nr.507). Gepubliceerd is een Franse 'vertaling', die in werkelijkheid een ingekorte en hier en daar wat gewijzigde versie is: *La vie de la venerable Mere Elizabeth Strouwen, fondatrice et première supérieure du monastere nommé le Mont Calvaire a Maestricht, écrite par elle-même en flamend, et traduite en françois par un prêtre du diocèse de Liege, Liège 1722*. Tenzij anders vermeld citeer ik uit het oudste afschrift (hierna: *Autobiografie*).

---

1 Gemeentearchief Maastricht, archief O.L.Vrouweparochie, inv.nr.3037, met dank aan de heer Luijten die mij hierop wees.

deel van de achttiende eeuw, veel aandacht aan haar jeugd.³ Toch geeft ook zij een selectie van gebeurtenissen, bewust of onbewust zo gemaakt dat ze in het licht van haar latere leven een bijzondere betekenis hebben. Drie passages uit haar jeugd-jaren zijn van belang voor haar latere rol als kloosterstichteres. Voor een goed begrip van het volgende is het van belang te weten dat Maastricht ten tijde van Elisabeths jeugd-jaren en ook nog ten tijde van de stichting van Calvariënberg Spaans was. Pas in 1632 werd de stad door de Staatse troepen heroverd, waarbij de uitoefening van de katholieke eredienst ongemoeid werd gelaten en ook de kloosters ongedeerd bleven.⁴

Na de dood van haar moeder bracht haar vader, een schoenmaker, haar toen zij een jaar of zes was, tijdelijk onder in een niet nader genoemd klooster. Toen al begon ze na te denken over wat de beste manier was om zalig te worden, in een klooster of ergens in een huisje alleen. Ze aarzelde dus tussen de religieuze en semi-religieuze status, tussen een leven als kloosterling buiten de wereld of als een geestelijke, godgewijde vrouw in de wereld. Hoewel ze geen details geeft van wat ze in het klooster meemaakte, deed het haar wel een langdurige afkeer van het kloosterleven krijgen.⁵

3 R.Dekker, *Uit de schaduw in 't grote licht; kinderen in egodocumenten van de Gouden Eeuw tot de Romantiek*, Amsterdam 1995, p.178-199.

4 Zie hierover P.J.H.Ubachs, *Twee heren, twee confessies; de verhouding van Staat en Kerk te Maastricht, 1632-1673*, Assen 1975, p.124 e.v.

5 Autobiografie, f.2v-3v. Ze schreef dat ze in het klooster ging na overlijden van haar moeder, en dat ze er alweer uit was toen haar vader hertrouwde. Haar vader hertrouwde op 27 oktober 1607, terwijl Elisabeth op 24 januari 1600 werd geboren (J.Verzijl, 'Genealogie Strouwen' in: *Limbursche Leeuw* 9 (1961), p.85-94: 85-87).

In de tweede passage staat de caritas centraal. Haar vader was na de dood van Elisabeths moeder hertrouwd, en Elisabeth kon het niet vinden met haar stiefmoeder, die haar, hoewel ziekelijk, flink in het huishouden liet meehelpen. Eén voorval dat plaats vond toen ze tussen de 14 en 17 jaar oud was, heeft diepe indruk op haar gemaakt. Zij moest van haar ouders een aalmoes weigeren aan een bedelaar:

'Eer ick uijt huijs scheidje, mij compt te vooren, dat ick op eenen tijt was sittende in eenen hoeck op den eerven ontrent den Winckel [de schoenmakerij] over een gedruckt (want ick was qualijck) ende daer bij met veel gedachten overvallen; als doen isser eenen treffelijcken man comen eerlijck gecleedt aen de duer van mijnen vader ende heeft geseijt: is 't dat U belieft, geeft mij wat om Godts wil. Met groote beroerte zijn die woorden in mijn herte gevallen ende ick opstaende, beschaemt zijnde, ben opgestaen ende soo ick hem niet en conde geven sonder dat mijn ouders souden gesien hebben (want de vensteren daer sij in de keuken saten stonden daer bij), soo dat ick door de vensteren vraeghde oft hun liefdede iet om Godts wil te geven, niet denckende dat sij dien treffelijcken man een almoes souden weijgheren (aengesien sij seer genegen waren om almoessen te geven). Maer eijlaes, sij seijden: segh Godt helpt U. Dit was mij een groote pijn, maer moeste het evenwel doen, want ick anders niet en coste. Ick heb dan met een groote pijn geseijt: vrindt, Godt wilt U helpen. Ende den man heeft met groote beweegelijckheit geantwoort: Godt sal U loonen. Ende met die woorden is hij wech hellich gegaen, al recht de straeten af der boeghe over (want het huijs van mijnen vader het eerste boven aen de straet stont). Hij en heeft

aen geen huys meer geeijst ende is alsoo recht wegh gegaen rasselijck, ick hem naesiende met sulcke droefheijt, dat mij dochte het hert te bersten. Ick segge noch dat ick tot noch toe noijt en can vergeten, noch sonder pijn dencken van dien tijd af (wat tijd geweest is en weet ick niet) is mij een groote genegentheijt tot de charitaet bij gebleven; ende den Heere wilt mij vergeven, heb ick qualijck gedaen.’⁶

In Elisabeths verdere leven zou de christelijke naastenliefde een centrale rol vervullen en dit zou ook zeer concreet doorwerken in haar kloosterstichting.

In een laatste sleutelpassage wordt gerefereerd aan de spil waaromheen Elisabeths spiritualiteit draaide. Zij ging, toen ze 16 of 17 jaar was het huis uit om als kindermisje te dienen. Ze hielp ook mee allerlei zware dingen de trap op sjouwen, *‘al viel het mij seer swaer, want’er niet mij soo swaer en viel, als de trappen op te gaen, om dat ick soo siecklijck was, soo dat ick mij altijt moeste voor ooghen stellen onsen lieven Verlosser gaende naer den bergh van Calvariën, met dat bitter Cruijs op sijn Heilige schouderen, voor mijn salicheijt’.*⁷ Hier al put zij kracht uit het lijden van Jezus Christus. De devotie tot Christus, zowel in zijn rol als hemelse bruidegom als in zijn lijdende hoedanigheid, was typerend voor de spiritualiteit van vrouwen. In de late middeleeuwen en de vroegmoderne tijd was het een centraal thema in zowel de vrouwenmystiek als in de beeldende kunst in vrouwenkloosters.⁸

6 Autobiografie, f.13.

7 Ibidem, f.20.

8 Zie bijvoorbeeld recent P. Vandenbroeck, ‘Dit raken van mij die onraakbaar ben’ in: P. Vandenbroeck, *Hooglied; de beeldwereld van religieuze*

Nadat het meisje waarvoor zij zorgde overleden was, leidde Elisabeth geruime tijd een leven dat niet van dat van een kloop te onderscheiden was. Om geld te verdienen naaide ze en ook begon ze later een kostschool. Haar overige tijd werd in beslag genomen door religieuze overpeinzingen en kerkbezoek, waarbij zij zich geestelijk liet leiden door een pater Jezuiet. Zelf zette ze zich overigens tegen de kloppen af. Toen ze eens in hevige gewetensnood haar biechtvader wilde raadplegen, ging ze, zo schrijft ze, naar de poort van de Paters *‘alwaer ick niet gewoont en was te gaen, want ick niet wel sien en coste dat de geestelijcke dochters soo dijkwils daer gingen.’*⁹ Later koos ze Franciscanen als geestelijke leidsman, eerst Georgius Danco, gardiaan van het Maastrichtse klooster, daarna Jacobus Farzijn.¹⁰ In 1624 werd ze geprofest in de derde orde van St.Franciscus, later legde ze privé-geloften af van gehoorzaamheid, kuisheid en armoede, voorzover dit laatste mogelijk was.¹¹

Verschillende passages in haar autobiografie betreffende haar groeiende verlangen naar het leiden van een werkelijk monastiek leven vormen als het ware een climax en tevens

---

vrouwen in de Zuidelijke Nederlanden, vanaf de 13de eeuw, tentoonstellingscatalogus 1993, p.15-152: 41 e.v.

9 Autobiografie, f.49.

10 Zie over Danco: P.Cunibertus Sloots o.f.m., ‘Obituarium van het Minderbroedersklooster te Brussel (1534-1774); biografische aantekeningen’ in: *Bijdragen voor de geschiedenis van de Provincie der Minderbroeders in de Nederlanden*, dl. II, bundel 32 (1959), p. 207-232: 228; zie over Farzijn: C. Sloots, ‘Pater Jacobus Farzijn O.F.M., geestelijke leidsman van Elisabeth Strouwen’ in: *Maasgouw* 62 (1942), p. 91-93.

11 Verzijl, ‘Genealogie...’ (op.cit. noot 4), p.87. Autobiografie, f.136v.

een legitimatie voor haar ongebruikelijke stap: het zelf stichten van een klooster met een eigen leefregel, zonder zich met haar stichting bij een bestaande orde aan te sluiten. Toen ze nog onder de leiding van haar pater Jezuiet stond en een jaar of 25 was, begon haar afkeer van het kloosterleven om te slaan in een verlangen. De aanleiding hiervoor was dat kennissen van haar zouden intreden in het in 1614 gestichte klooster van de Annunciaten.¹² Zij ondervroeg hen over het kloosterleven en kreeg dermate gunstige berichten dat zij ook wel wilde intreden. Ze begon te rekenen of ze voldoende geld had om haar intrede als werkzuster te kunnen betalen. Misschien had ze dit niet en van haar vader was vermoedelijk ook weinig financiële steun te verwachten. Maar Elisabeth presenteert het feit dat haar plannen om in te treden niet konden doorgaan anders: God had iets anders met haar voor. Een struikelblok voor haar intrede vormde namelijk ook haar zwakke gezondheid. Zij besloot dat als zij gedurende een bepaalde periode gezond zou blijven, dit een teken van God was dat zij moest intreden. Ze werd echter na enkele dagen zozeer gekweld door hoestbuien dat het oordeel duidelijk was. In zichzelf zei ze: *'Heer, wat wilt Dij dat ick sal doen? En wil Dij niet dat ick naer het clooster gae, ick en wil 't oock niet.'* Na deze beslissing om zich bij de Goddelijke wil neer te leggen, werd ze terstond beter.¹³

Jaren later, in of kort na 1627, kwam ze langs het in dat jaar

gestichte klooster van het Heilig Graf, het Bonnenfantenconvent, waar een kennis van haar ingekleed zou worden. Ze wilde voor haar bidden en ging naar de kloosterkapel. Toen deed ze haar beklag aan God. Waarom kon zij niet in een klooster? Ze had immers al zo lang in een klooster gewild, van de reeds genoemde streng besloten Annunciaten, of van de door Teresa van Avila gereformeerde ongeschoeide Carmelitessen. Lange tijd bleef ze zitten in een hoekje van de kapel, maar na een tijdje werd haar 'inwendig' gezegd: *'Ick en wil niet dat gij in een van dese cloosters gaat, maer selver een gaet beginnen, met vertooninge op wat maniere, gelijk in den regel staet ende breder met Godts gratie sou moeten gestelt worden inde constitutien.'*¹⁴ God zelf beval haar een klooster te stichten.

Dit was niet de eerste keer dat God haar zijn wil door 'inwendig' met haar te praten te kennen gaf. Veelvuldig noemt zij dergelijke goddelijke 'inspraken'.

Elisabeth legitimeerde het feit dat ze een klooster stichtte met het hoogst denkbare gezag, God zelf, die haar ook had ingegeven hoe de leefregels moesten luiden. Een tweede impuls tot de kloosterstichting was een preek van de gardiaan van de Capucijnen, pater Colombanus, die grote indruk had gemaakt op haar. Hij had daarin gefulmineerd tegen het gebrek aan caritas in Maastricht: er was een arme vrouw op straat gestor-

12 Ubachs, *Twee heren...* (op.cit. noot 4), p.71.

13 Autobiografie, f.42v-45v. Over de rol van ziekte in het leven van Elisabeth Strouwen zie: F.Koorn, 'Elisabeth Strouwen, la donna religiosa' in: G. Calvi (ed.), *Barocco al femminile*, Rome/Bari 1992, p.127-152: 147-151.

14 Autobiografie, f.223v e.v. In de marge staat bij deze passage de opmerking 'dat zy moet selven een Clooster stichten soo als staet inde Constitutien doer haer gemaekt'. Het afschrift van de autograaf en ook de uitleggende marginalia dateren van na 1661, zodat hier aan de constituties van dat jaar gerefereerd kan worden.

ven, omdat ze in geen enkel gasthuis terecht kon.¹⁵

Toch verzette Elisabeth zich nog lang tegen deze goddelijke opdracht, zo maakt ze duidelijk in haar autobiografie. Hierbij is overigens geen sprake van een bij vrouwen te verwachten nederigheidstopos -in de trant van: hoe zou een arme, eenvoudige vrouw dit moeten doen? -maar van realistische verzuchtingen waar zij het geld voor zoiets vandaan moest halen. Zoals tijdens alle diepe crises in haar leven, werd ook deze vergezeld van een zeer ernstige, zelfs bijna dodelijke ziekte. Toen bleek haar hoeveel steun zij van haar omgeving ontving. Het feit dat ze de ziekte te boven kwam functioneerde in haar denkwereld als een bewijs dat zij door moest gaan met haar plannen. De gardiaan van het Maastrichtse Capucijnenklooster, pater Colomanus, en ook haar op dat moment meestal in de Zuidelijke Nederlanden verblijvende biechtvader Farzijn, ondersteunden haar plan enthousiast, maar gaven weinig praktische steun. Het lukte hun niet eens een geschikte lokatie te vinden, om van het bijeenbrengen van geld maar te zwijgen.

Elisabeth zelf was praktischer. Zij wist de burgemeestersdochter Lijsbeth Dries mee te krijgen bij de uitvoering van haar plannen. Ook dit presenteert zij als de werkzaamheid van de hand van God. Zij vertelt dat zij zittend in de kerk van St. Jan tijdens de mis, in gebed verzonken, 'inwendig' vermaand werd: '*Seght aen Elizabeth Dries datse om mijnent wil het huys van haeren vader verlaet.*'¹⁶ Via haar kon Elisabeth een beroep doen op het kapitaal van burgemeester Gerard Dries,

voogd van het Minderbroedersklooster, waar hij later ook zou worden begraven.¹⁷ Deze burgemeester bleek een huis te bezitten op de Kommel bij de stadsmuur, dat de gemeenschap kon gebruiken. Zo betraden op Goede Vrijdag 1628, 's middags om twaalf uur, Elisabeth en vijf gezellinnen, waaronder Lijsbeth Dries, dit huis.¹⁸

Het was aanvankelijk een vrije, informele gemeenschap van religieus bewogen vrouwen, geen klooster. In dit opzicht is Elisabeths gemeenschap goed te vergelijken met de laat-middeleeuwse huizen van Zusters des Gemenen Levens. Evenals deze Zusters legden ook de vrouwen die tot de gemeenschap rond Elisabeth toetraden geen kloostergeloften af. Het stond hun dus vrij het gezelschap te verlaten, wat tenminste drie zusters deden. Men leefde, ook al hadden sommige zusters eigen bezit, gemeenschappelijk. Omdat de zusters geen kloostergeloften aflegden, is het min of meer vanzelfsprekend dat de buitenwereld de gemeenschap niet als een klooster beschouwde. In 1635, toen er in de kapel een vicarie werd gesticht, werd de groep vrouwen omslachtig aangeduid als 'die susteren ende devote vergaderinghe ende familie'.¹⁹

17 J. Belonje, 'Genealogische en heraldische gedenkwaardigheden in en uit de kerken der provincie Limburg, met een supplement betreffende de Belgische en Duitse grensgebieden' in: *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg/Jaarboek van Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap te Maastricht* 96-97 (1960-61), p.5-523: 170, uit de inscriptie in de zerk blijkt dat hij 25 september 1629 stierf.

18 Autobiografie, f.251.

19 P. Doppler, 'Stichting van twee H.H. missen in het klooster Calvariëberg te Maastricht, 1635' in: *Maasgouw* 50 (1930) p.38-39.

15 Autobiografie, f.226.

16 Ibidem, f. 239.

Aanvankelijk waren de leefregels soepel. Er is sprake van *'eenige ordinantien: van uren van gebed, als silentie, vastdagen ende andersints in mortificatien, soo wij best kosten, ende naer gelegenheijt des tijts ende plaetsen'*.²⁰ Dit zijn mogelijk de regels die hun in 1632 op proef door de vicaris-generaal werden gegeven of die al eerder golden en door hem werden bekrachtigd. Ook is er sprake van speciale kledij, van 'geestelijke kleren' die de zusters droegen.²¹ Van clausuur was geen sprake. Ook in 1645 was er een leefregel, maar nog geen uitgewerkte constituties. Elisabeth verwijst dan naar de regel op proef, die de Luikse vicaris-generaal had verleend, kennelijk op basis van een concept van Elisabeth zelf.²²

De zes zusters van het eerste uur brachten, op Lijsbeth Dries na, weinig in. Het huis en de verdere bouwwerkzaamheden werden grotendeels door haar vader gefinancierd. Elisabeth zelf en haar zuster Maria hadden weinig tot niets. Pas na het overlijden van hun vader in 1640 zouden zij wat erven. Ook een krankzinnig geworden dienstmeisje, Catharina Tonna, over wie Elisabeth zich ontfermd had, bezat niets. Dan was er Elisabeth Pruynen, een nicht van Lijsbeth Dries. Zij bracht evenmin iets in, maar kostte ook niets, aangezien haar ouders de kost betaalden. Elisabeth Gielen was een bescheiden jaarrente van 20 of 24 gulden door haar ouders beloofd, maar dit kwam nooit binnen.

20 Autobiografie, f.250.

21 Van Elisabeth Cappelens wordt gezegd dat zij geestelijke kleren aantrok toen ze in 1637 tot de gemeenschap toetrad (GA Maastricht, coll. handschriften, nr.507, p.695-696).

22 Autobiografie, f.225.

Later kwam er meer geld beschikbaar. Toen de vader van Lijsbeth Dries in 1629 stierf, kreeg zij een deel van diens nalatenschap, en hoewel testamentair bepaald was dat haar aandeel verder moest vererven op haar zusters of hun kinderen bij haar kinderloos overlijden, stelden haar zusters haar in het volledige bezit van deze nalatenschap, die in 1633 bij Lijsbeths overlijden aan Calvariënberg, of formeel eigenlijk aan Elisabeth Strouwen persoonlijk kwam.²³

Wat betreft de andere zusters die Elisabeth noemt, varieert de geldsom die ze inbrachten sterk. Barbara Jacops, die in 1630 intrad, bracht niets in, behalve voor haar medezusters een 'goede oefening van patientie', men had dus nog last van haar ook. Meer werd ingebracht door Elizabeth van den Hout, namelijk 200 gulden en door Catrijn en Agnes Oghen, namelijk respectievelijk 760 en 500 gulden. Echt forse bedragen werden ingebracht door Catharina Schellaerts en Maria Beckers, elk bijna 2000 gulden, en door de gezusters Gertrudis en Anna Gielen, elk 1600 gulden. Catharina Schellaerts kreeg bovendien nog een erfenis van 3000 gulden. Elisabeth Strouwen kreeg echter niet de vrije beschikking over deze bedragen, Calvariënberg was immers geen klooster en slechts enkele zusters hadden afstand van hun vermogen gedaan, waaronder Catharina Schellaerts. Ook ingebrachte roerende goederen bleven eigendom van de zusters, zoals het meubilair van zuster Elisabeth Cappelens, die haar eigen kost betaalde.²⁴

23 Zie het testament van Elisabeth Strouwen uit 1644, waarin zij over de van Lijsbeth Dries geërfde goederen beschikt, J.Verzijl, 'Testament van Elisabeth Strouwen' in: *Limburgsche Leeuw* 9 (1961), p.111-112.

24 Autobiografie f.261r-v, 265v, 277v e.v., 439r-v.

Inkomsten uit arbeid, zoals de laat-middeleeuwse Zusters des Gemeenen Levens en veel vrouwenconventen voornamelijk dankzij hun textielwerken genoten, hadden de Maastrichtse zusters waarschijnlijk niet. Nergens worden dergelijke werkzaamheden in Elisabeths autobiografie vermeld.

Omdat de gemeenschap geen echt klooster was, genoten de zusters geen vrijdom in de accijnzen. Toen in 1631 de zusters de pestzieken dienden, had de stad hiervoor een beloning in het vooruitzicht gesteld, die de zusters echter nooit ontvangen hebben. Daar was het hun ook niet om te doen, aldus Elisabeth. Maar bovendien genoten ze niet wat andere ‘geestelijke personen’ wél was toegestaan, *‘te weten datse vrij zijn van accijnns, maer wij en laeten niet een vaet corns maelen, oft wij en geven accijnns tot desen dach toe, den 22 meert 1648, gelijk alle de ander borgers’*, zo voegt zij er wrevelig aan toe.²⁵

Greep de gemeenschap van Elisabeth Strouwen wat betreft organisatievorm terug op de laat-middeleeuwse semi-religieuze gemeenschappen, tegelijk paste haar stichting ook goed in de nieuwe religieuze bewegingen ten tijde van de Contra-Reformatie. In de zestiende en zeventiende eeuw kwam het actief apostolaat opnieuw centraal te staan. Voor vrouwen was een actief apostolaat echter moeilijk uit te oefenen, zij konden bijvoorbeeld niet preken of zielzorg uitoefenen. Toch ontstonden er congregaties, die vooral op het actief uitoefenen van de caritas gericht waren. De zusters, die vaak alleen privé-geloften

25 *Autobiografie*, f.323v. Ook in 1662 was dit nog zo, zie: Ubachs, *Twee heren...* (op.cit. noot 4), p.453.

aflegden, verzorgden zieken en gaven meisjesonderricht.²⁶

De eerste vijf jaren van de zuster gemeenschap werd door Elisabeth Strouwen en haar zusters een actief apostolaat nastreefd. Bij de uitoefening van de lichamelijke caritas, met name het verzorgen van zieken en armen, was de gehele community betrokken. Bij diverse pestepidemieën verpleegden de zusters van Calvariënberg de slachtoffers. Ook toen in 1635 grote aantallen zwaargewonde en hongerige krijgsgevangenen Spaanse soldaten in Maastricht kwamen, werden die verpleegd en bijgestaan. Elisabeth zelf deelde regelmatig aalmoezen uit aan andere kloosters, vooral aan dat van de arme Claren en aan een klooster van de Ongeschoeide Carmelitessen. Ook bedacht zij de huiszittende armen regelmatig met giften.

De geestelijke caritas werd ook beoefend, zeker door Elisabeth zelf en haar vriendin Lijsbeth Dries. Deze vorm van caritas bestond niet, zoals bij de door de Jezuiten beïnvloede congregaties, uit het onderwijzen aan meisjes, maar uit het geestelijk adviseren en bijstaan, ja zelfs soms leiden, van volwassenen. Elisabeth gaf bijstand aan mannen en vrouwen, zij hielp hen bijvoorbeeld hun biecht voor te bereiden. Dat vrouwen dit deden kwam vaker voor, maar het was niet onomstreden. Betraden zij hier niet het terrein van de sacramenten, dat

26 Zie over de rol van de caritas: A.Conrad, *Zwischen Kloster und Welt; Ursulinen und Jesuitinnen in der katholischen Reformbewegung des 16./17. Jahrhunderts*, Mainz 1991, p.104. Zie, mede over de problemen van de congregaties met de kerkelijke overheid: R.P.Liebowitz, ‘Virgins in the Service of Christ: The Dispute over an Active Apostolate for Women During the Counter-Reformation’ in: R.Ruether & E.McLaughlin (ed.), *Women of Spirit; female leadership in the Jewish and Christian Traditions*, New York 1979, p.132-152.

uitsluitend aan priesters was behouden? Op Elisabeths activiteiten kwam onvermijdelijk kritiek. Toen zij een vrouw raad gaf en haar adviezen gaf die de vrouw niet zinden, werd Elisabeth door een geestelijke, die door de vrouw in de arm genomen was, stevig aangepakt: de bisschop zou dit soort zaken moeten verbieden, zo voer hij tegen Elisabeth uit.²⁷

Nog uitzonderlijker was het, dat Elisabeth twee priesters, wonend op het terrein van het convent, onder haar geestelijke leiding had.²⁸ Ook Lijsbeth Dries had een hang naar actief apostolaat, die niet tot verzorging en verpleging beperkt was. Zij verviel echter tot dermate grote extremen dat Elisabeth meende dat zij door de duivel bezeten was. Zij moest Lijsbeth tegenhouden toen die begon te verkondigen dat het verkopen van goederen slecht was en dat mensen elkaar alles gewoon moesten geven. Met deze boodschap wilde ze naar het vleeshuis om de vleeshouwers te overreden. Later wilde ze van willekeurige burgers mooie kleren afsnijden.²⁹

Elisabeths autobiografie stopt als een lopend verhaal met de grote pestepidemie van 1633, waarbij zij veel dierbaren, waaronder haar biechtvader Farzijn en zuster Lijsbeth Dries, verloor. In feite was dat jaar in haar eigen ogen een keerpunt, en wel ten kwade. Voordien was er enthousiasme onder de zusters en moest zij hen tegenhouden als ze zichzelf te weinig ontzagen in hun mortificatie, het bidden (sommigen ble-

ven hele nachten in de kapel voor het sacrament zitten) en het beoefenen van de caritas. Maar *'eylaes! hoe is zedert dat verandert!'*³⁰

Uit een verwarde passage die ze in 1648 schreef, blijkt dat ze in de jaren 1646-47 bovendien in een ernstige crisis verkeerde omdat ze niet wist wat ze verder met haar stichting moest aanvangen. Ze vreesde in te gaan tegen de goddelijke wil, wanneer zij haar gemeenschap zou omvormen tot een ander soort klooster dan wat haar voor ogen stond en naar haar overtuiging regelrecht door God aan haar was opgedragen. De enige die haar van haar verplichting jegens God kon ontslaan was diens plaatsvervanger op aarde, de paus. De zaak, vermoedelijk haar verzoek om goedkeuring van haar statuten, en zo niet van haar belofte, was in 1648 nog in Rome in behandeling.³¹

Blijkens twee in 1656 geschreven toevoegingen aan de autobiografie was de zaak toen nog niet opgelost. Blijkbaar was er geen, of geen bevredigend antwoord uit Rome gekomen. Elisabeth bepaalde daarom dat, mocht zij overlijden voordat de zaak geregeld was, haar stichting maar een klooster moest worden van de Carmelitessen tot welke orde zij zich zeer aangetrokken voelde of anders een begijnhof. Uit deze toevoegingen wordt duidelijk dat er op Elisabeth zware druk werd uitgeoefend haar oorspronkelijke plan te laten varen.³²

27 Autobiografie, f.400v.

28 Zie over dit, voor Nederland verbazingwekkende verschijnsel: Koorn, 'Elisabeth Strouwen ...' (op.cit. noot 13), p.144-147.

29 Autobiografie, f.347v e.v.

30 Ibidem, f.321v.

31 Ibidem, f.274 e.v.

32 Ibidem, f.434 e.v.

Ook uit een andere bron blijkt dat er moeilijkheden waren. In een toevoeging aan een tweede, uit de achttiende eeuw stammend afschrift van Elisabeths autobiografie wordt vermeld dat de duivel én de mensen trachtten haar stichting te niet te doen.³³ Alvorens ik zal trachten aan te geven wat nu de problemen kunnen zijn geweest, wil ik eerst de constituties van 1661 nader beschouwen.

Er is geen twijfel mogelijk dat de constituties bestemd waren voor echte kloosterlingen. De zusters, of, juister, nonnen, moesten de drie kloostergeloften van kuisheid, armoede en gehoorzaamheid afleggen. Het koorgebed vormde de kern van de dagindeling. Er moest, aangezien nieuwe kloosterregels na het concilie van Lateranen in 1215 niet meer toegestaan waren,³⁴ een bestaande paraplueregels worden gezocht. Vaak was dit de regel van St. Augustinus, maar Elisabeth, die zelf sinds 1624 tertiarius was, koos voor de regel van de Derde Orde van St. Franciscus. Die regel was eigenlijk voor leken bestemd, maar werd in de Nederlanden vanaf circa 1400 ook gebruikelijk voor in gemeenschappen samenlevende vrouwen, in combinatie met een of meer kloostergeloften en eventueel de clausuur.³⁵ Ook in de constituties van 1661 wordt de

clausuur geïntroduceerd. Er waren slotzusters, die behalve de geloften van armoede, kuisheid en gehoorzaamheid ook de gelofte aflegden de clausuur in acht te nemen, en conversinnen, die alleen de eerste drie geloften aflegden. De conversinnen mochten de stad in, steeds met twee tegelijk. Voor de slotzusters gold echter een strenge clausuur.

En hoe zat het met de caritas? Reeds in de proloog wordt benadrukt hoe centraal deze christelijke deugd in het klooster diende te staan. Er zijn bovendien nog drie aparte hoofdstukjes aan gewijd. Er moesten binnen het klooster een of meer slaapplekken komen voor zieke vrouwen. Die vrouwen zouden gekozen worden, die het meeste behoefte aan caritas hadden, waarbij de opname diende te geschieden uit zuivere liefde voor God en niet door anderen, arm of rijk, gedwongen. De zieken moesten gediend worden door de zusters, zowel door de slotzusters als door de conversinnen, in een isolement voor zieke en verzorger - de zieken verbleven immers in voor slotzusters toegankelijke ruimten. Twee uur per dag mochten de zieken mensen van buiten ontvangen. In het hoofdstukje over het dienen der zieken dat voor de slotzusters bestemd is, staat dat de moeder-overste niet alle zusters tot dit werk zou aanwijzen, maar slechts de meest geschikte. De anderen moesten hun roeping tonen door hun bereidheid het werk te doen. Het was vermoedelijk niet de bedoeling dat de slotzusters, de elite in het klooster, de vieze karweitjes zouden doen, want slechts in het hoofdstukje, dat temidden van bepalingen voor de con-

---

heid? De houding van de Moderne Devoten tegenover vrouwenmystiek en -ascese' in: *Ons Geestelijk Erf* 66 (1992), themanummer over vrouwen en mystiek in de Nederlanden, p. 97-114: 112 e.v.

---

33 GA Maastricht, coll. handschriften, nr.507, p.697, in een toevoeging over zuster Elisabeth Capoens, die Elisabeth zou opvolgen als mater.

34 Zie bijvoorbeeld H.Grundmann, *Religiöse Bewegungen im Mittelalter; Untersuchungen über die geschichtlichen Zusammenhänge zwischen der Ketzerei, den Bettelorden und der religiösen Frauenbewegung im 12. und 13. Jahrhundert und über die geschichtlichen Grundlagen der deutschen Mystik*, Hildesheim 1961, p.140 e.v.

35 Zoals het Kapittel van Utrecht, zie: F.W.J.Koorn, 'Hollandse nuchter-

versinnen staat, is sprake van de gewenste geesteshouding van gelijkmoedigheid bij onaangename klusjes en walging van de zieken.

Het is duidelijk dat het verzorgen van zieken een beperkte, welhaast rituele en symbolische functie is geworden. Eén, of enkele zieken worden verzorgd, maar van bijvoorbeeld een massale opname van pestslachtoffers is geen sprake meer. De caritas, die voor Elisabeth zo belangrijk was, komt er dus in feite bekaaid af.

Hier komt nu, mijns inziens, iets aan het licht van de achtergrond van de problemen rond de stichting en van het feit dat het zolang geduurd heeft voordat Calvariënberg constituties kreeg. Elisabeth wilde zowel een actief apostolaat, met de nadruk op de uitoefening van de caritas, als een ‘echt’ kloosterleven, met koorgebed en kloostergeloften. Dit nu was in de zeventiende eeuw, althans voor vrouwen, niet mogelijk. Met veel tegenwerking van de Kerk lukte het sommige congregaties nog wel om een semi-religieus leven met een actief apostolaat te verenigen, maar zodra er sprake was van kloostergeloften, moest men de clausuur op de koop toe nemen. Binnen het kloosterslot echter was actief apostolaat nauwelijks meer uit te voeren.

Elisabeth Strouwen was minder revolutionair dan de veel bekendere stichteressen van congregaties als Angela de Merici, de stichteres van de Ursulinnen, Mary Ward, de stichteres van het Institutum Beatae Mariae Virginis, of Louise de Marillac, de stichteres van de Filles de la Charité, maar toch ondervond ook zij blijkbaar tegenstand. Zelf heeft ze geen kloostergelof-

ten meer afgelegd, ze stierf op 23 oktober 1661. De eerste die ingekleed werd, was haar opvolgster Elisabeth Capoens, nadat de zusters zich, zonder zich te binden aan de constituties van 1661, hadden teruggetrokken in het Belgische Hoesselt.³⁶ Dit gebeurde op 7 januari 1665. Zij werd geprofest op 17 juli 1668, eveneens in Hoesselt.³⁷ In 1670 keerden de zusters terug naar Calvariënberg. Een kleine vijftig jaar later werd in 1718 een nieuwe regel vastgesteld, waarbij de slotzusters een deftiger habijt kregen en drie hoofdstukken over de caritas waren geschrapt.³⁸ Vier jaar later werd Elisabeths stoffelijk overschot dat op het kerkhof begraven was plechtig herbegraven in de kapel van Calvariënberg. Maar ze zal zich menigmaal in dat graf hebben omgedraaid, totdat in de negentiende eeuw, met de komst van het Burgerlijk Armbestuur, weer zieken op Calvariënberg verpleegd werden. Een belangrijke rol speelde hierbij de congregatie van de Liefdeszusters van de Heilige Carolus Borromeus, in 1838 gesticht door een naamgenote van de stichteres van Calvariënberg: Elisabeth Gruyters.³⁹

Dit is een overdruk van een artikel in Amstelodamum, jaarboek 87, 1995

---

36 J.Luijten & E.Roebroeks, *Calvariënberg*, Maastricht 1988, Maastrichts silhouet 29. p.19.

37 GA Maastricht, coll. handschriften, nr.507, p. 694 en 697-698.

38 Luijten & Roebroeks, *Calvariënberg* (op. cit.noot 36) p. 9-23.

39 Ibidem, p.33-36.

Theo Bakker's Domein

De topografische bijzonderheden van Maastrichts ontwikkeling

- **Maastricht**, mix van twintig eeuwen stedelijke structuren. Hoe geografische omstandigheden en menselijk ingrijpen de stad vorm gegeven hebben.
- **Vesting Maastricht**, aanleg, uitbreiding, onderhoud, ontmanteling en slechting der Maastrichtse vestingwerken.
- **Middeleeuwse kloosters** in Maastricht, hun ontstaan en hun doelstellingen. Bijna en bloc moeten ze tijdens de Franse overheersing sluiten. Wat is er van over en waarvoor wordt dat gebruikt?
- **Verdwenen kerspelkapellen en gasthuizen**. In Maastricht stonden veel buurtkapellen en gasthuizen met kapellen, die ingeschakeld werden in de buurtorganisatie en armenzorg. Hoogst zelden kregen ze een taak binnen de parochie.
- **Onze Lieve Vrouwebasiliek**. Stap binnen in de Hoge Middeleeuwen en geniet van een goed geconserveerde romaanse kerk. Lees over de kapittelstrijd tussen het Sint Servaas- en het O.L.Vrouwekapittel, over de restauratie door P.J.H.Cuijpers en over het verdwijnen van de belangrijkste kerkschatten naar het Vaticaan. Lees ook over de geschiedenis van het wonderbaarlijke beeld van de Sterre der Zee.
Vergeet niet de monumentbeschrijving in de volgende kolom.
- **Van Kanaal tot Maasboulevard**. De geschiedenis van het Kanaal van Luik naar Maastricht.

Diversen

- **Watermolens van Maastricht**. Een inventarisatie van alle watermolens die in 1800 nog actief waren, hun geschiedenis en een klein beetje molentechniek. Tevens is dit het verhaal van de Jeker, zoals die door Maastricht stroomt.
- **Maastrichts tweeherigheid**. Hoe een middeleeuwse overeenkomst door de eeuwen slim gebruikt werd voor het welzijn van de stad en hoeveel tweedracht die ook bracht.
- **Wateroorlog België–Nederland**. Sinds 1830 woedt een wateroorlog tussen België en Nederland rond de angels in het “Belgische vlees”: Maastricht en Zeeuws-Vlaanderen.

Artikelen over Maastricht van andere auteurs

- * **Elisabeth Strouven**, stichtster van het tertiariisklooster Calvariënberg, de bakermat van Maastrichts moderne ziekenhuizen. Door Florence Kroon
- * **Sint Servaasbasiliek**, een monumentbeschrijving
- * **O.L.Vrouwebasiliek**, een monumentbeschrijving